

Фінальний звіт КВУ за результатами
спостереження за позачерговими
виборами народних депутатів України
21 липня 2019 року

План

I. Закон про вибори	с. 3
II. Діяльність виборчих комісій	с. 6
III. Висування і реєстрація кандидатів	с. 9
IV. Ведення передвиборчої агітації	с. 13
V. Насилля на виборах	с. 26
VI. День голосування і встановлення результатів виборів	с. 32

I. Закон про вибори

Позачергові вибори народних депутатів 21 липня 2019 року проводилися на основі Закону «Про вибори народних депутатів України», прийнятого 17 листопада 2011 року. Після проведення позачергових виборів народних депутатів 26 жовтня 2014 року до Закону було внесено ряд змін, які були вперше застосовані під час цієї виборчої кампанії. Щодо характеру нововведень, то вони не передбачали безпосередніх змін у діючу виборчу систему, а переважно були направлені на врегулювання організаційних питань щодо підготовки виборчого процесу, а також фінансування виборчих кампаній. Загалом після останніх парламентських виборів 2014 року зміни до закону про вибори вносилися 8 разів.

8 жовтня 2015 року Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції», яким серед іншого було внесено зміни до Закону «Про вибори народних депутатів України». Зміни стосувалися фінансування виборчих кампаній. Зокрема, в частині встановлення максимального розміру виборчих фондів кандидатів та політичних партій, визначення категорій осіб, яким заборонено вносити добровільні внески до виборчих фондів, доповнення списку державних органів, відповідальних за перевірку фінансової звітності кандидатів і партій (мова йде про Національне агентство з питань запобігання корупції). В цілому КВУ позитивно оцінює відповідні зміни до виборчого законодавства, оскільки вони відповідають базовим міжнародним стандартам щодо фінансування виборчих кампаній і покликані зменшити рівень політичної корупції на виборах. Важливим кроком стало те, що норми Закону «Про вибори народних депутатів України» в частині фінансування виборчих кампаній було узгоджено із Законом «Про політичні партії в Україні», що сприяє однаково застосуванню виборчого законодавства.

При цьому законом від 8 жовтня 2015 року було встановлено ряд абсолютно нових для України норм, пов'язаних із фінансовим аспектом виборів. Зокрема, запроваджено механізм відшкодування витрат політичної партії, пов'язаних з фінансуванням її передвиборної агітації на виборах народних депутатів України. Відповідно до нього політична партія має право на відшкодування витрат, пов'язаних з фінансуванням своєї передвиборної агітації на виборах народних депутатів України, якщо на останніх чергових або позачергових виборах народних депутатів України така партія взяла участь у розподілі депутатських мандатів. Відшкодування витрат, пов'язаних з фінансуванням передвиборної агітації політичної партії на виборах народних депутатів України, здійснюється у розмірі фактично здійснених політичною партією витрат, але не більше максимального розміру виборчого фонду політичної партії, кандидати у народні депутати України від якої зареєстровані у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі, встановленого Законом України "Про

вибори народних депутатів України". Така практика буде використовуватися в Україні вперше саме за результатами виборів 21 липня 2019 року.

Останні зміни до Закону «Про вибори народних депутатів України» було внесено 7 лютого 2019 року. Ними визначалися категорії осіб, які не можуть бути офіційними спостерігачами. Так, Верховна Рада встановила, що офіційним спостерігачем від іноземних держав, міжнародних організацій не може бути: 1) особа, яка є громадянином (підданим) держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом; 2) особа, пропозиції стосовно якої ініційовано або внесено державою, визнаною Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом".

На думку КВУ Закон «Про вибори народних депутатів України», за умови його належного застосування, в цілому дозволяв провести вибори у відповідності до міжнародних стандартів, однак мав ряд значних недоліків. Головним із них стало збереження паралельної виборчої системи, а саме її мажоритарної складової. В умовах України мажоритарна складова на парламентських виборах сприяє використанню таких недоброчесних практик як підкуп виборців та адміністративний ресурс. Відносно невеликий розмір виборчих округів спрощує використання різних механізмів підкупу громадян з боку недоброчесних кандидатів, які мають відповідні фінансові ресурси. Моніторинг КВУ під час останніх виборчих кампаній засвідчив, що саме на мажоритарних округах фіксується більшість порушень виборчого законодавства, пов'язаних із використанням недоброчесних технологій.

Щодо пропорційної складової виборчої системи, то варто відзначити, що в Україні встановлено 5% виборчий бар'єр. На думку КВУ такий бар'єр є завищеним і ускладнює потрапляння в парламент нових політичних сил, які не мають значних фінансових ресурсів і медійної впізнаваності серед громадян.

КВУ відзначає, що конституційність окремих положень закону про вибори сумнівна. Зокрема, щодо позбавлення права голосу за мажоритарним компонентом виборчої системи осіб, які проживають або перебувають за кордоном чи змінили місце голосування без зміни виборчої адреси. Однією із проблем виборчого процесу стала низька спроможність держави щодо створення умов для голосування осіб, що перебувають за межами України. Внаслідок малої кількості закордонних дільниць значна кількість громадян України була фактично позбавлена можливості реалізувати своє право голосу. За даними ЦВК кількість виборців, які отримали виборчі бюлетені на виборчих дільницях закордонного округу (на момент закінчення голосування) склала лише 32 765 громадян.

Позачергові вибори були призначені відповідно до Указу Президента України №303/2019 від 21 травня 2019 року «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів». Указ набрав

чинності в день його опублікування, 23 травня 2019 року. Виборчий процес розпочався 24 травня 2019 року. Указ Президент став предметом розгляду Конституційного Суду України після відповідного звернення. КСУ визнав указ конституційним, підтвердивши дату виборів – 21 липня.

Внаслідок окупації окремих частин території України Російською Федерацією позачергові вибори народних депутатів 21 липня 2019 року відбулися не на всій території України. Загалом вибори були заплановані в 199 одномандатних виборчих округах, які не включають в себе територію АР Крим та окуповані частини Донецької та Луганської областей України.

Варто відзначити, що безпосередньо під час виборчої кампанії законодавство про вибори було змінено. 11 липня Верховна Рада 230 голосами «за» ухвалила у другому читанні та в цілому Виборчий кодекс №3112-1. Законодавчим актом передбачено створення єдиної уніфікованої правової основи для підготовки і проведення виборів в Україні. Кодекс регулює підготовку та проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, сільських, селищних, міських, районних у містах рад, сільських, селищних, міських голів, передбачених Конституцією України. Виборчий кодекс складається з трьох книг "Загальна частина", "Загальнонаціональні вибори" та "Місцеві вибори". На момент підготовки цього звіту Виборчий кодекс не вступив в чинність, оскільки не був підписаний Президентом України і опублікований у визначений законом спосіб.

II. Діяльність виборчих комісій

КВУ в цілому позитивно оцінює діяльність Центральної виборчої комісії щодо організації виборчого процесу. Серед іншого ЦВК проводила діяльність із реєстрації кандидатів в народні депутати, відповідала за утворення окружних виборчих комісій, надавала дозволи громадським організаціям на спостереження за виборами, роз'яснювала положення виборчого законодавства, встановлювала форми виборчих документів, затверджувала форму, колір, текст виборчого бюлетеня, встановлювала результати виборів народних депутатів України.

Серед іншого ЦВК було прийнято рішення щодо спрощення процедури зміни місця голосування без зміни виборчої адреси. Так, відповідно до Постанови ЦВК №910 від 29 травня 2019 року було внесено зміни до Постанови ЦВК №893 «Про забезпечення тимчасової зміни місця голосування виборця без зміни його виборчої адреси», відповідно до яких виборцям більше не потрібно додавати до заяви про тимчасову зміну місця голосування документи, які підтверджують потребу в такій зміні. КВУ позитивно оцінює рішення Центрвиборчкому. Раніше в громадян регулярно виникали непорозуміння з відділами ведення реєстру виборців щодо надання документів, які підтверджують потребу в зміні місця голосування. Зокрема, щодо того, які саме документи можна вважати такими, що підтверджують цю потребу і можуть бути прийняті відділами реєстру виборців (наприклад, чи є такими документами довідки від фізичних осіб-підприємців).

Проблемним аспектом організації виборчого процесу, як і на виборах Президента України 31 березня 2019 року, стала неузгодженість законодавства про вибори із законодавством про публічні закупівлі. 24 травня ЦВК було прийнято Постанову №897 «Про звернення до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України щодо врегулювання питань здійснення публічних закупівель для належного забезпечення організації підготовки та проведення виборів». У ній наголошувалося, що раніше ЦВК зверталася до Верховної Ради України щодо внесення змін до Закону України "Про публічні закупівлі" в частині непоширення положень Закону на випадки закупівлі товарів, робіт і послуг для підготовки та проведення виборів і референдумів в Україні, а також для підтримки, обслуговування та модифікації Єдиної інформаційно-аналітичної системи "Вибори", однак пропозиції ЦВК враховано не було, внаслідок чого виникла загроза зриву виборів з огляду на неможливість ЦВК своєчасно і без порушення закону забезпечити виготовлення виборчих бюлетень та виконати інші вимоги виборчого законодавства.

27 травня Комітет виборців України закликав ВРУ ухвалити зміни до закону «Про публічні закупівлі», якими узгодити виборче законодавство із законодавством про публічні закупівлі. На думку КВУ такі зміни були необхідні для належної організації виборів з боку ЦВК та окружних виборчих комісій, оскільки чинний Закон «Про публічні закупівлі» не враховував специфіки проведення закупівель під час виборчого процесу. Зокрема, варто враховувати, що виборчий процес із позачергових виборів був швидкоплиним за своєю суттю, що прямо впливало на спроможність комісій здійснювати закупівлі відповідно до чинного законодавства. Верховною Радою України відповідних законодавчих змін прийнято не було. Натомість, на початку червня Міністерство економічного розвитку України дозволило ЦВК укладати прямі договори для підготовки до позачергових парламентських виборів, тимчасово розбиваючи великі закупівлі на малі та можливістю укладати прямі договори без оголошення тендеру.

Окружні виборчі комісії було утворено ЦВК у строк (до 31 травня) та у відповідності до вимог чинного законодавства. З огляду на те, що вибори були позачерговими та відбувалися у скорочені строки, подання щодо кандидатур до складу окружних виборчих комісій могли бути внесені лише такими двома суб'єктами: партіями, депутатські фракції яких зареєстровані в Апараті Верховної Ради України поточного скликання, а також партіями-суб'єктами виборчого процесу, кандидати у депутати від яких були зареєстровані у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі на позачергових виборах народних депутатів України 26 жовтня 2014 року.

Усі 199 ОВК було сформовано в максимальному складі – по 18 осіб. Всього до їх складу увійшло 3 582 особи. Членів комісій було визначено з урахуванням обов'язкового включення кандидатур до складу окружних виборчих комісій та із застосуванням механізму жеребкування як це передбачено чинним законодавством. З огляду на такий механізм формування комісій найбільше представництво в них отримали парламентські політичні партії, оскільки вони могли отримати по 2 особи в комісіях (1 – автоматично після подачі кандидатури як парламентська партія, 2 – шляхом жеребкування). Таким чином найбільше представництво в ОВК отримали БПП «Солідарність», Радикальна партія Олега Ляшка, «Народний Фронт», «Батьківщина» (понад 300 членів комісій), «Опозиційний блок» і «Самопоміч». За оцінкою КВУ процедура розподілу керівних посад в комісіях, яку здійснювала ЦВК, відбулася із дотриманням вимог чинного законодавства. Перші засідання ОВК відбулися у відповідності до норм чинного законодавства. В цілому діяльність ОВК відповідала вимогам чинного законодавства.

Дільничні виборчі комісії переважно було утворено із дотриманням часових рамок, встановлених законом. Згідно із ч. 3 ст. 107 Закону «Про вибори народних депутатів України» дільничні виборчі комісії утворюються не пізніше як за п'ятнадцять днів до дня голосування. В окремих випадках комісії були

утворені із запізненням. В цілому КВУ відзначає низку проблем в роботі дільничних виборчих комісій. Зокрема, незнання або некоректне застосування виборчого законодавства членами комісії, що, в тому числі, проявилось під час забезпечення організації дня голосування 21 липня. Також КВУ вказує на систематичні проблеми, пов'язані із оплатою праці членів комісій. Зокрема, низький рівень оплати праці призводив до проблем із заповненням місць у комісіях. В результаті фінансування оплати праці членів комісій, як правило, здійснюють самі суб'єкти виборчого процесу, попри те, що такі дії не передбачені чинним законодавством і ставлять під сумнів незалежність членів комісій. Крім того традиційною проблемою стали часті заміни членів виборчих комісій, зокрема, і напередодні дня голосування.

III. Висування і реєстрація кандидатів

Висування кандидатів політичними партіями в основному було проведено 8-10 червня, тобто, в останні дні перед закінчення цієї процедури. Відповідно до Закону останнім строком для висування кандидатів у народні депутати України політичними партіями було визначено 10 червня. Затримки із проведенням з'їздів партій могли бути пов'язані із пошуком кандидатів, які могли увійти до виборчих списків, а також із очікуванням на рішення Конституційного суду України щодо конституційному розпуску Верховної Ради.

Традиційно підготовка списків кандидатів більшості політичних партій здійснювалася в закритому режимі та без належного обговорення з боку громадськості. Попри фактичну закритість інформації про списки більшості партій, політичні сили робили наголос на своїй відкритості перед громадськістю. Також варто врахувати, що закон не встановлює обов'язкових вимог щодо проведення з'їздів політичних партій, лише вказуючи, що «висування кандидатів, формування та затвердження виборчого списку кандидатів у депутати від партії у загальнодержавному окрузі та висування кандидатів у депутати від партії в одномандатних округах здійснюється партією на з'їзді (зборах, конференції) у порядку, встановленому статутом партії».

Особливістю цієї кампанії стало те, що низка політичних сил публічно висловили готовність вносити зміни до своїх виборчих списків у разі отримання інформації про недоброчесність кандидатів, включених до їх списків. З одного боку, такий підхід мав засвідчити готовність політичних партій до конструктивного діалогу з громадськістю та виборцями. З іншого боку, вказував на проблему якісного наповнення виборчих списків партій, внаслідок чого до списків потрапляли неперевірені партією особи. Так, політична партія «Голос» повідомила, що відмовляється від висування кількох кандидатів, щодо яких було надано інформацію від ЗМІ, яка вказувала, що попередня діяльність цих осіб не відповідає критеріям партії. У політичній партії «Слуга народу» ініціювали процедуру «постпраймеріз», що передбачала виключення зі затвердженого списку партії кандидатів у разі їх недоброчесності. Варто відзначити, що процедура виключення кандидатів із виборчого списку партії після проведеного з'їзду є нерегульованою. Політичні партії публічно не повідомляли про нові з'їзди щодо внесення змін та затвердження нового виборчого списку. При цьому останнім днем висування кандидатів у народні депутати України політичними партіями встановлено 10 червня, тоді як партії повідомляли про зміни в списках партій вже після цієї дати.

Ще однією особливістю кампанії стало те, що політичні партії публічно представили не весь список кандидатів відразу, а лише його частину. До прикладу, партія «Батьківщина» після проведення з'їзду представила лише ТОП

5 виборчого списку, партія «Європейська солідарність» - ТОП 10, «Українська стратегія Гройсмана» – ТОП 10. Така ситуація дозволяє припустити, що політичні партії змінювали виборчі списки в ручному режимі та, можливо, ще не мали остаточних списків на момент проведення з'їздів.

Всього в одномандатних округах ЦВК було зареєстровано 3220 кандидатів (із них реєстрацію 136 кандидатів було скасовано). Із цих кандидатів 1404 особи було висунуто політичними партіями, 1680 – шляхом самовисування.

Щодо виборчих списків, то участь у виборах в багатомандатному окрузі взяли 22 політичні партії, які разом висунули 2764 кандидати. Це складає 6% від загальної кількості політичних в Україні (всього в Україні – 352 політичні партії). Таким чином 94% українських партій участі у парламентських виборах у багатомандатному окрузі не брали. Для порівняння: участь в парламентських виборах у багатомандатному окрузі 2014 року брали 29 політичних партій, виборах 2012 року – 22 політичні партії.

Всього кількість партій-суб'єктів виборчого процесу на виборах 21 липня складає 65 політичних сил. Це ті політичні партії, які висувають кандидатів як по багатомандатному, так і по одномандатних округах.

Відповідно до ч. 1 ст. 24 Закону «Про політичні партії в Україні» у разі невисування політичною партією своїх кандидатів по виборах Президента України та виборах народних депутатів України протягом десяти років орган, який зареєстрував політичну партію, має звернутися до суду з поданням про анулювання реєстраційного свідоцтва.

У виборчих списках партій 25% кандидатів або кожен четвертий були безпартійними. Не були членами партій, від яких висувалися, 666 кандидатів. Серед політичних сил найбільше безпартійних кандидатів були присутні у виборчому списку політичної партії «Партія Шарія» (69% безпартійні), «Слуги народу» (57%), ВО «Факел» (54%), «Опозиційний блок» (48%), «Голос» (48%). Натомість, жодного безпартійного кандидата не було у виборчому списку партії «Сила людей».

Низка політичних партій на етапі формування виборчих списків озвучили публічні позиції щодо відмови від залучення в якості кандидатів чинних народних депутатів України. Із виборчих списків 22 політичних партій чинні народні депутати були присутні в списках 11 політичних сил. **Всього в списках партій балотувалися 115 чинних народних депутатів.** Найбільше чинних нардепів було висунуто партією «Європейська солідарність» - 21 кандидат був чинним народним депутатом. На другому місці – «Батьківщина» (17 кандидатів), третьому – Радикальна партія Олега Ляшка (16 кандидатів). Також 15 чинних нардепів були у списку «Опозиційної платформи – За життя», 12 – у списку «Опозиційного блоку», 12 – у списку «Української стратегії Гройсмана», 11 –

«Самопоміч», 6 – в партії «Сила і честь», 3 – у ВО «Свобода», по 1 – в «Силі людей» та «Громадянській позиції».

Варто відзначити, що процес реєстрації кандидати супроводжувався низкою конфліктних ситуацій, пов'язаних із різним підходом ЦВК та судів щодо виборчих прав деяких громадян. **Зокрема, проблемним стало застосування норми щодо вимоги до кандидатів проживати в Україні 5 останніх перед днем виборів років.** Серед іншого вказана проблема стосувалася таких кандидатів як О. Онищенко, М. Саакашвілі, С. Ключев, А. Шарій, Р. Кузьмін. В окремих випадках рішення судів щодо реєстрації окремих кандидатів призводили до вуличних протестів.

За підрахункам КВУ на виборах до ВР балотувалися 54 кандидати, які голосували за диктаторські закони 16 січня. Третина таких депутатів, 18 осіб, балотувалися по списках партій. Найбільше депутатів, які голосували за диктаторські закони, у списку «Опозиційного блоку» - 11 осіб. Зокрема, Євгеній Мураєв (№1 у виборчому списку партії), Віталій Хомутич (№11), Євгеній Геллер (№12), Юрій Воропаєв (№13), Дмитро Добкін (№15), Тетяна Бахтеєва (№26), Олександр Долженков (№28) та ін. Ще 5 депутатів, які голосували за диктаторські закони присутні в списку «Опозиційної платформи – За життя». Це Сергій Дунаєв (№9), Юлій Іоффе (№12), Юлія Львовичкіна (№21), Віталій Борт (№28), Юрій Мірошніченко (№41). По 1 депутату в списку Аграрної партії України (Михайло Поплавський, №1 у виборчому списку) та політичної партії «Незалежність» (Іван Ступак, №2 у виборчому списку).

Решта, 36 осіб, балотувалися по одномандатних округах (із них 27 шляхом самовисування, 10 – висунуті політичними партіями: 5 висунуто партією «Опозиційна платформа За життя», 4 – «Опозиційний блок». Найбільше кандидатів, які голосували за диктаторські закони балотується в Харківській, Одеській, Луганській, Донецькій, Запорізькій областях. Також такі кандидати балотуються в Сумській, Вінницькій, Хмельницькій, Черкаській, Чернігівській, Волинській, Дніпропетровській, Житомирській, Миколаївській, Рівненській, Херсонській областях.

Однією з особливостей кампанії стало те, що кандидати масово змінювали суб'єкт висування на виборах. На виборах 21 липня кандидати в народні депутати масово балотувалися від інших суб'єктів висування, аніж ті, від яких вони балотувалися на виборах до ВР 2014 року. До прикладу, Максим Бурбак, обраний в 2014 році в ОВО №204 (Чернівецька обл.) від партії «Народний фронт», голова фракції «Народний фронт» у ВР 8 скликання, наразі балотується шляхом самовисування. У Вінницькій області кандидат в народні депутати Сергій Кудлаєнко балотувався в 2014 році по виборчому списку партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність» (№63, в результаті виборів обрано народним депутатом), натомість, на виборах 21 липня 2019 року він балотується шляхом

самовисування в ОВО №11. Андрій Ковальов, депутат Вінницької обласної ради від «Самопоміч», на виборах 21 липня 2019 року балотується в ОВО №11 від партії «Сила і честь». Народний депутат України Іван Спориш балотувався в 2014 році в ОВО №15 від партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність», натомість, на виборах 2019 року балотується в ОВО №15 шляхом самовисування. Народний депутат України Оксана Продан у 2014 році була обрана по виборчому списку партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність» (№15), наразі балотується шляхом самовисування в ОВО №201 (Чернівецька обл.).

IV. Ведення передвиборчої агітації

Основні форми агітації

Виборча кампанія в одномандатних округах де-факто розпочалася ще до офіційної реєстрації кандидатів у народні депутати. Наприкінці травня, після призначення позачергових виборів, КВУ фіксував значну активність з боку потенційних кандидатів у народні депутати, що проявлялася у роздачі від їх імені товарів та послуг для виборців. Така діяльність проводилася і раніше, однак після оголошення виборів, подібні випадки виникали частіше.

Серед ТОП 5 найбільш поширених технологій, що використовувалися в одномандатних округах:

1. Надання подарунків для закладів шкільної та дошкільної освіти.

Це включало роздачу пакунків із солодощами з нагоди свят, проведення в закладах освіти ремонтних робіт, закупівлю комп'ютерної та іншої техніки тощо. До прикладу, 1 червня, під час святкових заходів, приурочених до Міжнародного Дня захисту дітей, народні депутати України, місцеві осередки політичних партій, потенційні кандидати в мажоритарних округах влаштовували масову роздачу товарів та послуг і широко висвітлювали таку діяльність у ЗМІ. Найпоширеніші факти перевиборної благодійності – влаштування свят та екскурсій, надання комп'ютерної техніки та інших цінних подарунків для закладів освіти, роздача грошових коштів для учнів та вчителів. Зокрема, народний депутат Олесь Довгий організував дитячо-юнацький фестиваль "Барви рідної землі". Благодійний фонд народного депутата Станіслава Березкіна привітав учасників дитячо-юнацького центру "Юність" новими сценічними костюмами. Також було організовано виставу обласного театру ляльок для 300 дітей. Від імені благодійного фонду Юрія Дерев'янка кращі учні та вчителі Рожнівської ОТГ отримали грошові нагороди розміром від 500 до 2000 гривень.

2. Організація шоу, концертних програм, спортивних змагань.

За оцінкою КВУ щонайменше 15 українських виконавців брали участь в розважальних агітаційних заходах на підтримку певних політичних партій чи кандидатів упродовж червня 2019 р. До прикладу, в Одесі під час заходів, організованих партією «Довіряй ділам», виступали українські співаки Макс Барських та Ірина Білик. На Полтавщині (м. Карлівка) на початку червня відбувся захід потенційного кандидата в народні депутати А. Вітка, який супроводжувався концертом музичного гурту «Дзідзьо». Благодійний фонд родини Розенблат (Борис Розенблат був на той момент чинним народним депутатом) оголосив конкурс в соціальних мережах, в ході якого 5 переможців отримали по два квитки на концерт на підтримку

поранених воїнів АТО. Серед анонсованих співаків: О. Пономарьов, СКАЙ, Оля Цибульська та ін. В ОВО №95 (Київська обл.) за підтримки В. Карплюка було організовано спортивні змагання із шахів, а в Хмельницькій області за підтримки громадської організації «За конкретні справи» (назва якої ідентична назві політичної партії, лідером якої є народний депутат Олександр Герєга) було організовано загальнообласний проект «Спартакіада Поділля», переможці якого отримали можливість протягом шести днів відпочивати на березі Чорного моря.

3. Роздача безкоштовних товарів та надання послуг виборцям.

Серед іншого за підтримки місцевих політиків та кандидатів в народні депутати відбувалася роздача продуктових наборів для громадян, надавалися безкоштовні набори медикаментів і проводилася роздача грошових стипендій для школярів. Також за підтримки кандидатів було організовано безкоштовні туристичні поїздки, проводилися медичні огляди громадян та надавалася пряма грошова допомога для релігійних храмів. Серед іншого роздача безкоштовних товарів та надання послуг виборцям відбувалася під час заходів, приурочених до святкових дат (день міста, села, храмові свята тощо). Так, у Харкові поліція відкрила кримінальне провадження за фактом підкупу виборців, а саме роздачі для жителів міста коробок з ліками від імені одного з кандидатів. За ініціативи благодійного фонду Сергія Пашинського (Сергій Пашинський – народний депутат) для жителів м. Коростеня Житомирської області було організовано творчий конкурс: «Якби я був мером», в ході якого розігрувалися цінні призи: ноутбук, смартфон і портативний акумулятор (конкурс триватиме до 29 червня).

4. Участь потенційних та зареєстрованих кандидатів в народні депутати у відкритті соціальних об'єктів, які фінансуються місцевою владою.

5. Звітування з боку місцевих політиків про т. зв. «добрі справи».

Це включало поширення інформації щодо кількості коштів, які політикам вдалося залучити на свої округи за час роботи народними депутатами, повідомлення про об'єкти, які були збудовані чи відремонтовані за кошти кандидатів або ж за їх сприяння (школи, дитячі садки, лікарні, ФАПи, відкриття артезіанських скважин), поширення інформації про благодійність кандидатів, що включає надання допомоги для соціально незахищених верств населення (пенсіонерів, багатодітних сімей тощо). До прикладу, у Рівненській області депутат Рівненської міської ради від ВО «Батьківщина», кандидат у депутати до Верховної Ради Олександр Курсик під час виборчої кампанії організував для літніх людей Рівного безкоштовні екскурсійні поїздки по туристичних місцях Рівненщини.

Спостерігачі КВУ зафіксували низку дивних і абсурдних форм ведення виборчої агітації в регіонах України. Зокрема, в м. Дніпрі (ОВО №26) від імені благодійної програми кандидата Геннадія Гуфмана «Соціальна реконструкція» в

мікрорайонах міста регулярно відбувалися так звані «дворові кінопокази», в ході яких виборців округу забезпечували відповідним обладнанням для перегляду кінофільмів у дворах, де вони проживають. На території виборчого округу в ОВО №40 під час святкування Дня Конституції відбулося авіашоу, в ході якого парашутист здійснив стрибок із прапором політичної партії «Слуга народу». У Херсонській області в ОВО №184 від імені благодійного фонду кандидата Ігоря Колихаєва в місті Берислав і населених пунктах Бериславського району, що входять до 184 округу, протягом останніх півроку встановлювалися на парканах і стінах будинків таблиці з назвами вулиць і номерами будинків. При цьому також вказувалося прізвище місцевого політика. 15 червня у Козовій Тернопільській області за сприяння кандидата Івана Чайківського відбулося відкриття 10-метрової фігури Ісуса Христа, зменшеного прототипу Христа-Спасителя з Ріо-де-Жанейро. При цьому на стелі статуї Христа вказано, що вона встановлена на честь 20-тиліття компанії «Агропром сервіс», яку очолював кандидат. В місті Умані Черкаської області функціонували світломузичні фонтани, на яких за допомогою світлових елементів було вказано, що їх було відкрито за підтримки кандидата Антона Яценка.

**ИНИЦИАТИВА
ГЕННАДИЯ ГУФМАНА**

**КИНОТЕАТР
К ВАМ ВО ДВОР**

МУЛЬТФИЛЬМ
А ТАКЖЕ
**СЕМЕЙНАЯ
КОМЕДИЯ**

Время: 16⁰⁰-19⁰⁰

- 3.07 - Запорожское шоссе д.38
- 4.07 - Тополь-2, д.14
- 5.07 - Тополь-1, д.16
- 7.07 - Тополь-2, д.12
- 8.07 - Запорожское шоссе, д.74
- 9.07 - Тополь-2, д.10
- 10.07 - Тополь-3, д.18
- 11.07 - Тополь-2, д.1
- 12.07 - Тополь-3, д.48

Проведення концертів та використання шоу-технологій

На відміну від попередніх парламентських виборів однією з найпоширеніших форм агітації на виборах 21 липня стало проведення концертів на підтримку політичних сил чи окремих кандидатів в народні

депутати. Так, студія «Квартал 95», діяльність якої асоціюється із Президентом України Володимиром Зеленським, анонсувала серію музично-гумористичних концертів в 19 містах України. Також в регіонах України відбувалися концерти гурту «Океан Ельзи, лідером якої є Святослав Вакарчук, який очолює виборчий список політичної партії «Голос» (18 червня такий концерт відбувся в Львові). На офіційному веб-сайті Аграрної партії України спільні концерти виконавців Михайла Поплавського та Олега Винника були вказані як «передвиборчий тур». За даними моніторингу КВУ проведення агітаційних концертів та розважальних шоу набули масового явища та широко використовувалися у більшості одномандатних округів. У значній кількості випадків кандидати та представники штабів прямо вказували, що концерти та розважальні шоу використовувалися як агітація.

Концертні та шоу-технології масово використовувалися не лише політичними партіями, але й кандидатами в одномандатних округах. У багатьох округах ця технологія стала головною для місцевих політиків. У частині населених пунктів концерти за сприяння політиків відбувалися щокілька днів із залученням різних виконавців. У Харківській області в ОВО №178 (м. Балаклія) фактично щодня, починаючи із 14 липня, відбувалися концерти за сприяння різних кандидатів. За сприяння Д. Добкіна («Опозиційний блок») у районних центрах округу концерти проводила українська співачка Ольга Полякова, за сприяння А. Русецького (самовисування) виступали співачки «Tarabagova» та Ольга Цибульська, а також гурт «Boney M». У Харкові в ОВО №172 14 липня на День родини відбувався великий концерт за активної участі міського голови Г. Кернеса (№3 у виборчому списку партії «Опозиційний блок»). Серед виконавців: І. Федішин, С. Бабкін, Maruv. У Сумській області 17 липня у місті Конотоп (ОВО №160) відбувся фестиваль «Зіркове літо» за участі груп «Фрістайл» та «Авіатор». Фестиваль організовано за сприяння кандидата І. Молотка. Фестиваль рекламувався під гаслом «Все буде молотОК». У Житомирі в ОВО №62 13 липня на майдані Корольова відбувся концерт гурту «Без обмежень». Захід відбувся в рамках свята День вулиці Михайлівської, яке започаткував кандидат-самовисуванець І. Гундич. 14 липня в місті Києві відбувся великий концерт, організований київською командою партії «Слуга Народу». Серед іншого на сцені виступали Потап, MOZGI, Michelle Andrade та ін. Під час заходу було презентовано команду кандидатів у народні депутати від партії «Слуга Народу», які балотуються в місті Києві.

Варто відзначити, що деякі концертні заходи відбувалися за участі органів місцевого самоврядування, однак як піар-привід їх використовували кандидати в народні депутати. Іноді до організації того чи іншого концертного заходу були залучені відразу кілька кандидатів. Так, у Костополі (ОВО №156) Рівненської області святкування Дня міста відбулося за сприяння одразу трьох кандидатів у

народні депутати України (В. Кльова, О. Данильчука, К. Павловської), що було зазначено в афіші заходу.

КВУ наголошує, що відповідно до ч. 2 ст. 68 Закону проведення концертів є однією з форм передвиборчої агітації. Згідно із ч. 1 ст. 68 Закону передвиборна агітація - це здійснення будь-якої діяльності з метою спонукання виборців голосувати за або не голосувати за певного кандидата у депутати або партію - суб'єкта виборчого процесу. Таким чином, наявність під час проведення концерту політичної символіки партії чи кандидата, обговорення положень їх передвиборчих програм або ж прямі заклики голосувати за чи проти мають розглядатися як діяльність, що спонукає виборців голосувати за певного кандидата, а, отже, є агітацією.

З огляду на це така концертна діяльність мала відбуватися з урахуванням обмежень виборчого законодавства. Зокрема, фінансуватися із виборчого фонду партії чи кандидата. Відповідно до ч. 6 ст. 68 Закону передвиборна агітація здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, виділених на забезпечення ведення передвиборної агітації, коштів виборчих фондів партій, кандидатів у депутати в одномандатних округах. Використання власних коштів партій, кандидатів у депутати чи коштів з інших джерел для проведення передвиборної агітації, у тому числі з ініціативи виборців, забороняється.

Також варто враховувати, що безкоштовна роздача громадянам квитків на концерт від імені партії чи кандидата за умови, що така партія чи кандидат не мала безпосереднього відношення до організації та фінансування заходу, а вартість такого квитка перевищувала три відсотки розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб (понад 58 грн.) і його роздача виборцям супроводжувалася закликами до вчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ними свого виборчого права або права голосу мала розглядатися як підкуп виборців у розумінні ст. 160 Кримінального Кодексу України.

Активність політичних партій

За оцінкою КВУ активну агітаційну кампанію в областях проводили 7 партій. За оцінкою регіональних спостерігачів КВУ найбільш помітну агітаційну кампанію проводили політичні партії «Європейська солідарність» (активна кампанія у 17 областях), Українська стратегія Гройсмана (у 13 областях) та «Опозиційний блок» (у 10 областях). Також активні агітаційні кампанії розгорнули «Опозиційна платформа – За життя» (9 областей), «Голос» (8 областей), «Слуга Народу» (8 областей), ВО «Свобода» (8 областей).

Меншу активність демонстрували політичні партії «Батьківщина» (5 областей) та Радикальна партія Олега Ляшка (4 області). Частина політичних партій вели

активну агітаційну кампанію лише в окремих областях. Це партії «Самопоміч», Громадянська позиція, «Сила і честь», Аграрна партія України.

КВУ відзначає, що 9 політичних партій, які зареєстрували виборчі списки в багатомандатному окрузі, що включає всю територію України, фактично не вели помітної агітаційної кампанії. Це політичні партії «Патріот», «Сила людей», «Партія зелених України», ВО «Факел», «Соціальна справедливість», «Сила права», «Партія Шарія», «Незалежність», «Рух нових сил Михайла Саакашвілі».

Також варто відзначити, що деякі з партій, які брали участь у виборах офіційно не проводили жодної діяльності до цього, подаючи до НАЗК «нульові звіти». Наприклад, річний звіт партії ВО «Факел» за 2018 рік на сайті НАЗК відсутній, а за I квартал 2019 року не вказано жодної гривні витрат. Партія «Сила права» вказала 0 грн. витрат за 2018 рік і 0 грн. витрат за I квартал 2019 року. Звіти «Партії Шарія» на сайті НАЗК відсутні. Партія «Незалежність» за I квартал 2019 рік вказала 0 грн. витрат.

Реєстрація кандидатів-клонів

Як одну з проблем виборчого процесу КВУ відзначив масову реєстрацію в одномандатних округах т. зв. кандидатів-клонів. Це особи, які мали однакові прізвища, іноді імена і по-батькові із рейтинговими кандидатами і брали участь у виборах з метою відтягування голосів виборців на свою користь.

Особливістю цих виборів стала масова реєстрація в одномандатних округах кандидатів-клонів партії «Слуга народу». Такі особи балотувалися як самовисуванці, але при цьому в основних відомостях про себе зазначали, що вони є представниками громадських організацій, благодійних фондів, приватних підприємств із назвою «Слуга народу». В ОВО №37 (Дніпропетровська область, м. Кривий Ріг) було зареєстровано відразу 5 кандидатів-самовисуванців, які використовували бренд «Слуги народу». Це Грижук В. В. (Громадський рух "Слуга Народу"), Кравченко А. В. (Громадська організація "Громадський рух "Слуга Народу"), Приходько П. О. (ПП "ЗЕ! Слуга Народу"), Рябовол О. О. (Громадська організація "Слуга для народу"), Товкун А. В. (приватне підприємство "ЗЕ! Слуга народа"). При цьому усі п'ятеро – безпартійні. В ОВО №146 (Полтавська область) зареєстровано трьох кандидатів-самовисуванців, які використовували бренд «Слуги народу». Це Дедюрін В. М. (представляє приватне підприємство "Слуга народа"), Дроздова І. В. (приватне підприємство "ЗЕ! Слуга народу!"), Кузьмін К. В. (приватне підприємство "Слуга народа!"). Усі троє офіційно є безпартійними. Така ж ситуація мала місце в ОВО №94 (Київська область), де три різні особи вказували, що пов'язані із брендом «Слуги народу». Це Дубинський В. В. ("ПП "Слуга народу"), Дубинський М. М. ("ПП "Слуга народу"), Новосельцев Ж. В. (громадська організація "Слуга народу"). Усі безпартійні. В ОВО №95 (Київська область) було зареєстровано кандидата

Горобець Д. І., який балотувався шляхом самовисування, але при цьому у відомостях щодо кандидата зазначено, що він представляє благодійну організацію «Слуга народу». В ОВО №137 (Одеська область) балотувався шляхом самовисування Маланін О. Ю., який представляв благодійний фонд "Слуга народу".

За оцінкою КВУ подібні спекуляції вводили виборців в оману, оскільки громадяни могли не розрізнити кандидатів, висунутих партією «Слуга народу» та кандидатів-самовисуванців, які вказували в автобіографіях, що вони є представниками громадських організацій, благодійних фондів, приватних підприємств із такою ж назвою. Це також могло призвести до помилок громадян під час заповнення виборчих бюлетенів. Відповідно до ч. 4 ст. 80 Закону «Про вибори народних депутатів України» у виборчому бюлетені для голосування в ОВО зазначаються в алфавітному порядку прізвища, власні імена та по батькові зареєстрованих у цьому окрузі кандидатів у депутати з відомостями про рік народження, освіти, посаду (заняття), місце роботи, місце проживання, партійність, а також суб'єкт висування кожного кандидата. На думку КВУ для уникнення маніпуляцій із прізвищами кандидатів для голосування в одномандатних округах доцільно було передбачити, що прізвища кандидатів розміщуються не лише в алфавітному порядку, але й із відповідними номерами в списку кандидатів, які визначаються шляхом жеребкування. Такі новації не були передбачені чинним законодавством, однак вони могли значно спростити процедуру ідентифікації потрібного кандидата з боку виборців.

Технологія підкupu виборців

У ході кампанії КВУ повідомляв про масову роздачу товарів і послуг в регіонах України. Переважна більшість фактів роздачі товарів і послуг здійснювалася від імені благодійних фондів та громадських організацій, які містили імена та прізвища кандидатів у народні депутати України. Зокрема, у Миколаївській області роздача товарів для громадян здійснювалася від імені благодійних фондів, пов'язаних із кандидатами в народні депутати Борисом Козирем (ОВО №127) та Ігорем Бриченком (ОВО №130). В Одеській області до агітаційної діяльності на користь кандидатів залучені благодійні фонди «За Одессу!» (пов'язаний із Віктором Баранським, ОВО №133) і «Милосердя» (пов'язаний із Геннадією Чекітою, ОВО №134). У Вінницькій області (ОВО №18) роздача продуктивних наборів для громадян здійснювалася представниками громадської організації «Соціальні ініціативи Мейдича Олега». Олег Мейдич є кандидатом в народні депутати від ВО «Батьківщина». У Рівненській області (ОВО №152) за ініціативи кандидата Святослава Євтушенка відбувалася організація конкурсів, розваг та виступів місцевих виконавців в

рамках програми «свято в кожен двір». Для охочих організувати дитяче свято пропонували звертатися у громадську приймальню кандидата або ж за телефоном. Від імені кандидата Олександра Курсика було організовано безкоштовні екскурсійні поїздки для літніх людей-жителів Рівного. Проведення екскурсій заплановано до кінця літа. У Рівному (ОВО №153) 22 червня відбулася святкова подія «Мануфактура - 2019 - Свято вулиці Фабрична». Організаторами виступили міська влада Рівного, Фабрика нетканих матеріалів та депутат Рівненської міської ради Богдан Галяк. Однак на афішах також вказувалося, що захід проведено «за сприяння народного депутата України Юрія Вознюка». На цій події Юрій Вознюк вручив міському голові Рівного сертифікат на встановлення дитячого майданчика. У Харкові 22 червня в житловому масиві «Салтівка» було організовано перегляд кінофільму «У гонитві за щастям», під час якого виборцям роздавали безкоштовну солодку вату та попкорн. Захід відбувся за підтримки кандидата Костянтина Немічева. В Миколаївській області від імені кандидата від партії «Голос» (ОВО №127) Ольги Покровської громадянам пропонувалися безкоштовні поїздки на море та на концерт С. Вакарчука в м. Одесу. У Тернопільській області від імені кандидата від партії «Слуга народу» в ОВО №163 Андрія Богданця особам з інвалідністю було організовано роздачу яєць.

На Прикарпатті виборцям пропонували безкоштовні тури на курорт «Буковель». Такі тури було організовано у 83-ому, 84-ому, 85-ому та 86-ому виборчих округах. У 83,84,86 округах тури проводилися від імені кандидатів від партії "Слуга Народу", у 85 окрузі – від імені кандидата-самовисуванця В. Шевченка. За відповідними фактами КВУ звернувся до Національної поліції України.

У Харківській області 12 липня за підтримки кандидата в народні депутати в ОВО №176 (місто Чугуїв) Д. Новицького («Опозиційна платформа За життя») понад п'ятдесят школярів Харківщини відвідали екопарк. На Житомирщині 12 липня від імені благодійного фонду Борислава Розенблата, який є кандидатом в ОВО №62, Житомирському трамвайно-тролейбусному управлінню було передано 130 мобільних аптечок. У Тернопільській області в ОВО №163 в агітаційних наметах кандидата в народні депутати І. Побера було організовано проведення безкоштовних експрес-тестів на рівень цукру в крові із залученням медичних працівників. В ОВО №64 активну діяльність проводив благодійний фонд імені Сергія Пашинського. Серед іншого за сприяння фонду відбулося відкриття зони відпочинку в місті Олевську, було організовано змагання з рибної ловлі, а вихованці коростенської дитячої футбольної команди отримали сучасні м'ячі та футбольне приладдя. У Кіровоградській області в ОВО №100 10 липня за сприяння благодійного фонду Станіслава Березкіна "Добротвір" було встановлено скульптуру Афродіти. У Хмельницькій області в місті Дунаївці відбувся Кубок дружби за участю зірок національної збірної України, який було організовано за сприяння партії «За конкретні справи». В ОВО №191 від імені

кандидата М. Шпака (самовисуванець) було організовано роздачу цукру та муки для агітаторів, членів комісій та спостерігачів кандидата в м. Летичеві. У Миколаївській області в ОВО №128 (місто Миколаїв) місцевим жителям разом із інформацією про підняття пенсій від Кабінету міністрів України надавалися агітаційні матеріали кандидата від О. Гайду (партія «Слуга Народу»). Як пояснили представники «Укрпошти», із кандидатом у них було підписано договір і тому поштарі розносили громадянам, в тому числі, агітаційні матеріали політика. У Дніпропетровській області в ОВО №34 (сmt. Царичанка) за сприяння кандидата від ВО «Батьківщина» Г. Ісаєва три сільські школи П'ятихатського району отримали матеріальні подарунки: школа у Лихівці отримала фотоапарат, у Байдаківці – бензокосу, в Яковлівці – стільці. У м. Мелітополь активно рекламувалося проведення у день тиші, 20 липня, музичного фестивалю за підтримки мариупольського міського голови і кандидата в народні депутати України С. Мінька. При цьому вказувалося, що під час фестивалю матиме місце проведення пивного чемпіонату, розігрування призів тощо. В Одеській області (ОВО №137) низка ЗМІ оприлюднили інформацію про підкуп виборців на користь кандидата Л. Клімова. Опубліковані аудіозаписи свідчили про побудову масштабної схеми прямого підкупу виборців на території Подільського, Окнянського, Балтського, Кодимського і Савранського районів. Схема передбачала надання виборцям фінансових винагород від 300 до 2500 грн.

Найпоширеніші порушення

За оцінкою КВУ найпоширенішим порушенням на виборах стало поширення агітаційних матеріалів без вихідних даних і розміщення незаконної агітації. До прикладу, у місті Харкові на комунальній будівлі обласного Палацу дитячої та юнацької творчості було розміщено телеекран, який транслював рекламу політичної партії «Опозиційний блок». В Одеській області в ОВО №142 зафіксовано розміщення агітаційних матеріалів кандидата О. Бойкова (самовисуванець) на будинку, де знаходиться сільська рада. Відповідно до ч. 5 ст. 75 Закону «Про вибори народних депутатів України» забороняється розміщення агітаційних матеріалів та політичної реклами на будинках і в приміщеннях органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної та комунальної форми власності.

Спостерігачі КВУ повідомляли про факти розміщення агітаційних мінібордів не встановленої форми біля окремих автодоріг Миколаївської області. Внаслідок такого розміщення ці рекламні конструкції могли відволікати водіїв і підвищувати ризик ДТП. В ОВО №127 (місто Миколаїв) листівки кандидата О. Репіна («Самопоміч») були додані до технічної інформації про функціонування

ліфту. Листівки було розміщено на кабінах ліфту із назвою «Правила користування пасажирським ліфтом» та вказуванням, що цей матеріал розроблено «за підтримки Репіна Олександра Володимировича». Варто відзначити, що кандидат є депутатом міської ради і заступником директора департаменту ЖКГ.

Частим порушення стало розміщення агітматеріалів на стовбах електропор. Зокрема, спостерігачі КВУ зафіксували такі факти в Рівному в ОВО №152, Острозі в ОВО №153, Херсоні в ОВО №182 (на стовбах наклеєні матеріали із зображенням кандидата-самовисуванця С. Герасимюка без вихідних даних). Також спостерігачі КВУ повідомили про наявність матеріалів передвиборчої агітації на маршрутних таксі та всередині громадського транспорту. Зокрема, в Черкаській області в ОВО №197 (місто Канів) на маршрутних таксі було розміщено анонс концерту Тіни Кароль на підтримку кандидата від партії «Слуга Народу» О. Скічка. Анонс виконано у партійних кольорах «Слуги Народу». У Миколаєві в ОВО №127 всередині громадського транспорту зафіксовано агітаційні матеріали кандидата-самовисуванця Т. Садридїнова.

Масовою проблемою стало поширення агітаційних матеріалів із ознаками чорного PR в регіонах України. У Херсонській області в ОВО №186 (місто Олешки) було масово поширено агітаційні матеріали із критикою кандидата-самовисуванця Є. Рищука. За свідченням очевидців листівки і газети були розкидані над містом із гелікоптера. Такі ж матеріали були масово поширені в місті Гола пристань, що також входить в ОВО №186. В Херсоні в ОВО №183 невідомими особами було поширено листівки без вихідних даних, в яких вказано, що нібито Ініціативна група «Херсонці за якісний та доступний транспорт» підтримує кандидата в народні депутати від ВО «Батьківщина» Ю. Одарченка. При цьому представники організації заявили, що від їх імені в окрузі поширюється критика одного з кандидатів у депутати. В ОВО №186 (місто Скадовськ) та ОВО №183 (місто Херсон) було поширено газети, виконані у кольорах та стилістиці партії «Слуга Народу», в яких критикувалися кандидати від цієї політичної сили. Одним із рекордних округів по поширенню матеріалів чорного PR став ОВО. №96 на Київщині. Окрім масового поширення матеріалів із ознаками чорного PR мала місце масштабна реклама інтернет-ресурсу, спрямованого проти кандидата в народні депутати України Я. Москаленка. Зокрема, портрет кандидата було подано із використанням траурної стрічки, а розділи сайту вказані із використанням ненормативної лексики. Проти кандидата в народні депутати України Владислава Голуба (ОВО №197) були масово поширені наклепницькі листівки зі звинуваченнями в «смертельній корупції».

На Черкащині в ОВО №195 із 27 кандидатів 5 заявляли, що балотуються за підтримки «Слуги Народу». При цьому четверто із них зареєстровані як самовисуванці. В окрузі мало місце поширення агітаційних матеріалів клонів кандидата від партії «Слуга Народу», які повідомляли про «заміну» кандидата-висуванця від цієї політичної сили. Так на білбордах та агітлістівках кандидатів А.Прокопова, О.Цурана та Л.Стопчак з'явилися написи «заміна», виділені червоним кольором. Таким чином кандидати намагалися донести до громадян неправдиву інформацію про те, що відбулася заміна кандидата-висуванця партії «Слуга Народу».

У Запоріжжі було розміщено агітаційні білборди, на яких зображено фото голови Верховної Ради України А. Парубія, №2 у виборчому списку партії «Європейська солідарність», із написом «Ківа – це моя квота». Білборди виконані у стилістиці та кольорах політичної партії «Опозиційна платформа – За життя», від якої балотувався І. Кива (№34 виборчого списку). Схожі за стилістикою білборди було розміщено в Одесі із написами: «Левочкин и Бойко – лживые недобитки», «Левочкин и Бойко – это доктор зло и его помощник» і підписом «Вадим Рабинович». При цьому білборди розміщено від імені партії «Опозиційна платформа – За життя», від якої й балотувалися Ю. Бойко (№1 виборчого списку), С. Львовчкін (№5 виборчого списку) і В. Рабінович (№2 виборчого списку).

**ІНІЦІАТИВНА ГРУПА
ХЕРСОНЦІВ ЗА
ЯКІСНИЙ ТА ДОСТУПНИЙ
ТРАНСПОРТ
ПРОСИТЬ
ПІДТРИМАТИ**

**ЮРІЯ
ОДАРЧЕНКА**

21 липня 2019 р.

Земельний
РЕЙДЕР
#Закарпаття

Олександр Ковальов
#Продавці

**Я ІДУ ДЛЯ ТОГО ЩОБ
ПРИВЛАСНИТИ ВАШУ ЗЕМЛЮ!**

ЦІКАВО, А ЧИ ЗНАЄ ПРЕЗИДЕНТ, ЩО ОЛЕКСІЙ
КОВАЛЬОВ ПРИЧЕТНИЙ ДО РЕЙДЕРСЬКОГО
ЗАХОПЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ХЕРСОНЩИНИ?

»»» ПРОВІДЖЕННЯ НА 3 СТОР. «««

Зміна

**НОВА ПОЛІТИКА,
НОВЕ ЖИТТЯ!**

**Я ВІРЮ, ЩО
ЗМІНИ МОЖЛИВІ**

ЗРОБИМО ІХ ЩЕ РАЗ!

**Зелі ДЕПУТАТ
СЛУГА НАРОДУ**

ПІДТРИМАЙТЕ

**ОПОЗИЦІЙНА ПЛАТФОРМА –
ЗА ЖИТТЯ**

КІВА — ЦЕ МОЯ КВОТА

АНДРІЙ ПАРУБІЙ

MARKET NIKO
вул. Са. Мін

V. Насилля на виборах

Вибори 21 липня проходили в умовах високої конкуренції в одномандатних округах, що призводило до поширення насильницьких практик в ході виборчої кампанії. Зокрема, спостерігачі КВУ зафіксували випадки психологічного тиску на членів виборчих комісій, спроби залякування агітаторів кандидатів, масове знищення агітаційних матеріалів, застосування насильства щодо кандидатів у народні депутати, а також перешкоджання діяльності політичних партій та органів, що відповідають за адміністрування виборів.

Однією із негативних практик стало використання технології псевдозамінувань. Це передбачало анонімні звернення в поліцію із наданням інформації про нібито замінування того чи іншого об'єкту, що призводило до неможливості повноцінності діяльності на час відповідної перевірки з боку представників правоохоронних органів. Як правило повідомлення про замінування надходили щодо партійних офісів, приміщення ЦВК, адміністративних будівель, інших приміщень, орендованих політичними партіями чи кандидатами.

Зокрема, політична партія «Голос» скаржилася, що їхній коворкінг в Одесі мінували два дні поспіль. "Волонтери "Голосу" заявили, що повідомлення про мінування пов'язані саме з діяльністю партії, адже відбулися вони два дні поспіль саме в той час, коли були заплановані зустрічі в коворкінгу.

20 червня, орієнтовно о 12.00 до Центральної виборчої комісії від чергової служби Головного управління Національної поліції України в місті Києві надійшло повідомлення про замінування адміністративної будівлі, в якій розміщена Комісія. У зв'язку з необхідністю перевірки зазначеного повідомлення доступ до приміщень ЦВК було тимчасово припинено. Відповідна служба Управління державної охорони провела перевірку приміщень адмінбудівлі на предмет виявлення вибухонебезпечних предметів, а вибухотехнічна служба МВС України – прилеглої території. В результаті обстеження адмінбудівлі та прилеглої до неї території вибухонебезпечних предметів не виявлено. Відтак, повідомлення про «замінування» не підтвердилося.

Спостерігачі КВУ повідомляли про випадки застосування фізичного насильства щодо кандидатів у народні депутати, а також непоодинокі факти псування майна кандидатів (як правило, підпали автомобілів).

Так, на Львівщині у місті Стрий зустріч з П. Порошенком намагалися зірвати димовими шашками. Партія "Європейська солідарність" закликала міжнародних спостерігачів зафіксувати спроби зриву зустрічей її кандидатів у народні депутати з виборцями у низці регіонів. Зазначалося, що провокатори не приховували своєї політичної належності та діяли у парадигмі проросійського

реваншу. Як уточнили у політсилі, мова йшла про спроби зриву зустрічей кандидатів у народні депутати з виборцями у ряді регіонів – Хмельницькій, Закарпатській та Вінницькій областях.

На Сумщині жорстоко побили экс-мера Конотопа А. Семеніхіна. Він був кандидатом у народні депутати України по 160-му одномандатному виборчому округу. За фактом нападу на экс-мера поліція розпочала кримінальне провадження. Поліцейські кваліфікували подію як «замах на вбивство».

У Херсонській області під офісом політичної партії "Слуга Народу" підпалили автомобіль довіреної особи кандидата в народні депутати по 182 округу Павла Павліша.

В офісі кандидата від партії "Слуга народу" в ОВО № 58 Віктора Романюка в Маріуполі було виявлено підслуховуючий пристрій.

На початку липня невідомі напали на кандидата в депутати Назарія Чепка. Він сам пов'язав цей інцидент з экс-регіоналом Герегою. Удар ножом був завданий в груди.

10 липня в Харкові під час зустрічі з виборцями було скоєно замах на життя кандидата в народні депутати від «Опозиційної платформи – За життя» в ОВО №170 Дмитра Святаша. Як заявили в партії: «Близько 40 невідомих у чорному одязі, озброєні ножами, кастетами, газовими балончиками, напали на парламентарія. Нападники скандували заклики фізично знищити кандидата в народні депутати. В результаті Дмитро Святаш отримав опіки рук та інші тілесні ушкодження. Від застосування сльозогінного газу постраждав не тільки кандидат в депутати, а й люди, що знаходилися поруч».

У Миколаєві невідомі побили кандидата в народні депутати. Напад стався, коли потерпілий вночі повертався додому. Нападники не висували жодних погроз або вимог, і втекли відразу після побиття політика.

На Рівненщині невідомі прикріпили до авто кандидата в депутати страйкбольну гранату. Слідчо-оперативна група та працівники вибухотехнічного відділу поліції області за результатами огляду на місці події виявили, що до ручки водійських дверцят невідома особа прикріпила піротехнічний виріб у виді страйкбольної гранати. Крім того, у транспортному засобі було пошкоджене лобове скло.

Кандидату у нардепи від "Свободи" у Рівному підпалили авто. 19 липня о 02:55 в місті Рівне виникло загорання легкового автомобіля, обклеєного агітаційними матеріалами кандидата в народні депутати від ВО "Свобода" по 152 виборчому округу. Про це повідомила Державна служба з надзвичайних ситуацій.

У Києві у фасад будівлі телеканалу "112 Україна" невідомий вистрілив із гранатомета, жертв та постраждалих внаслідок інциденту не було. У редакції телеканалу заявили, що напередодні "виступили з відкритим зверненням до СБУ, прокуратури та дипустанов з проханням захистити колектив від свавілля радикалів, які шляхом залякування та погроз намагаються вплинути на редакційну політику телеканалу".

Одним із проблемних аспектів виборчого процесу стало масове псування агітаційних матеріалів у регіонах України. Спостерігачі КВУ повідомляли, що в усіх без винятку областях мали місце факти псування агітаційних матеріалів кандидатів і політичних сил.

Так, у місті Конотоп Сумської області місцевими жителями було знесено два агітаційні намети партії «Опозиційна платформа За життя» в знак протесту проти пропаганди ідей «руського мира». У Черкасах в ОВО №194 за кілька днів було пошкоджено близько 20 агітаційних кубів (здебільшого, це стосувалося агітаційних матеріалів кандидатів В. Євпака («Голос») і Д. Кухарчука (самовисування, член партії «Національний Корпус»). У місті Чернігові було пошкоджено білборди кандидата В. Куліча. На Рівненщині в ОВО №154 невідомими особами було зіпсовано низку агітаційних матеріалів І. Луценка (ВО «Батьківщина»). У п'яти округах Київщини мало місце псування агітаційних матеріалів шляхом заклеювання їх наліпками із написом «ТСН бреше», а в ОВО №94 на білбордах кількох кандидатів, які використовували символіку і стилістику «Слуги народу» на білбордах було розміщено наліпки зі словом «фейк». 16 липня в місті Щастя Луганської області невідомі розрізали два агітаційні плакати кандидата С. Медведчука («Опозиційна платформа За життя»). На Львівщині в ОВО №124 у Червонограді облили фарбою білборди Ю. Мороз (ВО «Батьківщина»). В Харкові невідомі розстрожили фасад громадської приймальні «Опозиційної платформи — За життя» та Юрія Бойка у першу ніч після відкриття. У Чернівцях невідомі пошкодили білборди "Європейської солідарності". У партії «Голос» заявили, що у Львові невідомі напали на волонтерів, які були у футболках і кепках з емблемою політсили та розгромили

коворкінг. За словами кандидата в нардепи від "Голосу" Наталі Піпи, опоненти намагалися залякати представників партії.

У ході кампанії КВУ визначив низку проблемних округів. Серед них **ОВО №73** на Закарпатті, до агітації в якому були активно залучені представники угорської влади. До прикладу, 12 липня прем'єр-міністр Угорщини особисто зустрівся з лідером Товариства угорської культури Закарпаття (КМКС) і кандидатом в народні депутати В. Брензовичем у Будаїській фортеці Будапешта. В **ОВО №73** також було проведено обшуки в одного із кандидатів, якого підозрюють у підкупі виборців. Проблеми спостерігалися і в **ОВО №107** на Луганщині, в якому зареєстровано четверо осіб із прізвищем Рибалка (один з них – чинний народний депутат України). Із початку виборчої кампанії в окрузі системно роздавалися продуктові товари для громадян, а саме цукор. Також були активно поширені матеріали із ознаками чорного PR, в тому числі, підробні газети від імені «Європейської солідарність» та Радикальної партії Олега Ляшка, в яких критикувалася діяльність С. Рибалки. За інформацією місцевих ЗМІ в окрузі була задіяна значна кількість так званих тітушок і представників місцевого криміналітету, зокрема, з окупованих територій. Також варто відзначити **ОВО №113** на Одещині, в якому балотувалася рекордна кількість кандидатів-клонів – 9 осіб. Всього ж в окрузі 45 кандидатів. Серед проблемних – **ОВО №20** на Волині, де основна конкуренція відбувалася між чинним народним

депутатом С. Мартиняком (самовисування) та керівником фракції УКРОП у Волинській обласній раді В. Рубльовим (висунуто партією «Слуга Народу»). За інформацією місцевих ЗМІ вибори супроводжувалися елементами криміналізації виборчого процесу та спробами фізичного тиску на представників кандидатів (зокрема, повідомлялося про спроби фізичного тиску та залякування помічника одного з кандидатів). Також проблемним був **ОВО №80** на Запоріжжі, де спостерігалася недоброчесна конкуренція з боку двох кандидатів: Є. Балицького та С. Мінька. Є. Балицького звинувачували у використанні технології підкupu виборців та використанні на ці потреби коштів із депутатського фонду. Натомість С. Мінька (чинний міський голова Мелітополя) звинувачували у використанні адміністративного ресурсу на виборах. В окрузі була присутня значна кількість матеріалів без вихідних даних, а також регулярно щотижня поширювалася нова хвиля матеріалів чорного PR. Серед проблемних – **ОВО №182** Херсонської області. В окрузі відбувалося протистояння між кандидатами В. Сальдо (колишній міський голова, очільник осередку «Партії Регіонів», экс-народний депутат від ПР, голосував за закони 16 січня) та кандидатом від партії «Слуга народу». Серед іншого поширювалася інформація про можливі фальсифікації в день виборів, під приводом чого відбувалася мобілізація противників «Партії Регіонів» у Херсоні. Проблемним також був **ОВО №210** з центром у Прилуках, що на Чернігівщині. У цьому окрузі представники одного з адвокатських офісів, що працюють із кандидатом-самовисуванцем, заявили про спроби втручання в їх роботу представників Національної поліції. За інформацією адвоката С. Хоменка поліція де-факто блокувала роботу приміщення, прикриваючись «анонімними заявами». Адвокат додав, що звернувся до Державного бюро розслідувань через неправомірні дії правоохоронців. Одним із проблемних став **ОВО №51** на Донеччині, який знаходиться поруч із окупованими територіями. Особливістю округу є те, що в ньому зареєстровано лише 3105 виборців. В окрузі мало місце використання технології непрямого підкupu виборців від імені кандидата О. Ковальова, яким було організовано регулярне підвезення питної води для мешканців.

Проблемою стало використання методів психологічного тиску на членів комісій. На початку липня голова ЦВК Т. Сліпачук публічно заявила про спроби тиску на членів ЦВК: "Хочу звернутися до суспільства, до наших виборців, ми сьогодні дійсно на вістрі, сьогодні як ніколи роль комісії неймовірно важлива. Я не дам нікому знущатися над ЦВК, над її членами. Я буду відстоювати незалежність ЦВК... Провокаціями виглядають спроби провести зі мною нестандартні консультації з боку деяких навколопартійних діячів з метою схилити ЦВК до того або іншого рішення. Я запевняю, що виходити за рамки закону ЦВК не вийде". У день голосування 21 липня спостерігачі КВУ повідомили про випадки присутності на дільницях осіб спортивною зовнішністю, які не були виборцями. Зокрема, така ситуація мала місце в місті Коростишів у **ОВО №66**. За свідченням очевидців троє озброєних чоловіків сиділи у машині

біля дільниці. В результаті їх затримали спецпризначенці, який викликав поліцейський, що охороняв дільницю. В автомобілі правоохоронці виявили та вилучили пістолет, зовні схожий на пневматичний, бити та ніж.

VI. День голосування і встановлення результатів виборів

За оцінкою КВУ день голосування загалом було проведено у відповідності до вимог українського законодавства та міжнародних стандартів демократичних виборів. У порівнянні із попередніми виборами Президента України 2019 року, позачерговими парламентськими виборами 2014 року кількість та характер порушень виборчого законодавства принципово не змінилися. Явка на виборах склала 49,8%, що є історично низьким показником в Україні.

Офіційними спостерігачами КВУ було зафіксовано низку проблем та порушень під час організації процесу голосування та у підготовці до його проведення, однак ці порушення не носили системного характеру та не були такими, що могли суттєво вплинути на результати волевиявлення громадян.

Серед найбільш типових порушень: помилки в роботі дільничних виборчих комісій та проведення агітації поза строками, визначеними Законом «Про вибори народних депутатів України».

Наявність матеріалів незаконної агітації стало однією з ключових проблем у переддень та день голосування. За оцінкою спостерігачів КВУ найбільше матеріалів незаконної агітації було поширено від імені політичних партій «Слуга Народу», «Опозиційна платформа за Життя», «Опозиційний блок». Також наявні матеріали ще від імені 5 політичних сил (Аграрна партія України, ВО «Свобода», «Голос», «ЄС», ВО «Батьківщина»), а також низки кандидатів у одномандатних округах.

Значна кількість порушень були спричинені неправильним трактуванням або незнанням чинного законодавства з боку членів виборчих комісій. Частково сприяли такій ситуації, в тому числі, заміни членів виборчих комісій та відсутність достатньої кількості часу для ознайомлення нових членів комісій із особливостями виборчого законодавства. У день голосування кілька комісій прийняли протиправні рішення щодо проставлення штампу «вибув» навпроти прізвищ певних кандидатів, що призвели до псування бюлетенів та затримок початку голосування. Також серед проблем: заповнення виборчої документації до офіційного закінчення голосування.

В окремих випадках КВУ зафіксував використання таких недоброчесних технологій як підвезення громадян до дільниць, використання непрямого підкupu виборців та спроби винесення бюлетенів за межі дільниць. Ці факти носили поодинокий характер.

КВУ в цілому позитивно оцінює діяльність Центральної виборчої комісії та Національної поліції щодо недопущення порушень в день голосування. У день голосування ЦВК здійснювала свою діяльність з дотриманням положень виборчого законодавства. Правоохоронні органи належним чином

забезпечували правопорядок на виборчих дільницях і реагували на порушення виборчого законодавства.

Загалом виборці мали можливість зробити поінформований вибір у день голосування. Лише в окремих випадках на дільницях були відсутні інформаційні плакати кандидатів. У всіх інших ситуаціях комісії виконували вимоги закону і надавали громадянам всю потрібну інформацію.

Встановлення результатів виборів у низці одномандатних округів відбувалося із урахуванням численних скарг суб'єктів виборчого процесу, пов'язаних із порушеннями виборчого законодавства. Політичні партії та кандидати зверталися до суду для захисту своїх інтересів, вимагаючи повторного підрахунку голосів на дільницях. Зокрема, така ситуація мала місце в Черкаській, Закарпатській, Луганській, Донецькій, Львівській областях. До прикладу, проблемним виявився ОВО №69 на Закарпатті, щодо якого окружною комісією було прийнято рішення про перерахунок голосів. Однак згодом ЦВК скасувала Постанову ОВК на 133 дільницях округу та визнала протиправними дії щодо повторного підрахунку голосів виборців на виборчих дільницях та складення відповідних протоколів. ЦВК встановила, що заяви та скарги, на підставі яких окружною комісією прийнято рішення про проведення повторного підрахунку голосів виборців на всіх виборчих дільницях округу, надійшли вже після прийняття документів від ДВК. Політична партія «Слуга Народу» заявила про вимоги перерахунку голосів в 5 округах. Основна причина – виборчі фальсифікації в день голосування. У партії "Голос" заявили про спробу фальсифікації результатів виборів на окрузі Львівщини. Зокрема, заявили про упередженість з боку низки дільничних комісій, а також окружної виборчої комісії на окрузі №118. За словами лідера партії С. Вакарчука протоколи з дільниць, де перемагав кандидат від «Голосу» ОВК системно відпрацювала на доопрацювання. В результаті численних скарг процес встановлення результатів виборів в окремих округах затягнувся.

Незаконна агітація

КВУ відзначає як проблему проведення незаконної агітації у переддень та день голосування. Упродовж 20-21 липня в регіонах України було розміщено значну кількість матеріалів, які мали ознаки прихованої та прямої агітації на користь окремих політичних партій та кандидатів у депутати. Ці матеріали переважно не містили прямих закликів голосувати за чи проти певних політичних партій, однак були виконані у тій же стилістиці, кольоровій гамі, з тими ж шрифтами, що й інші агітаційні матеріали партій.

Спостерігачі КВУ повідомили про наявність в день голосування матеріалів незаконної агітації. За оцінкою спостерігачів КВУ найбільше матеріалів незаконної агітації було поширено від імені політичних партій «Слуга Народу», «Опозиційна платформа за Життя» і «Опозиційний блок». Також були наявні матеріали від імені 5 політичних сил (Аграрна партія України, ВО «Свобода», «Голос», «Європейська Солідарність», ВО «Батьківщина») і низки кандидатів у одномандатних округах.

До прикладу, у Миколаєві було розклеєно агітаційні листівки, виконані в стилістиці політичної партії «Слуга народу», на яких зображено виборчий бюлетень із двома прізвищами кандидатів, одне із яких закреслено. У Вінниці в день голосування розміщено агітаційні матеріали від імені Аграрної партії України, ВО «Батьківщина», партії «Опозиційна платформа За життя», кандидата Олександра Околіта. У 75 окрузі м. Запоріжжя спостерігачами було зафіксовано розміщення по місту надувних куль великого розміру з агітацією (закликами голосувати) за «Опозиційну платформу за життя», а м. Івано-Франківськ було поширено значну кількість листівок зеленого кольору.

Також значна кількість агітаційних матеріалів була поширена 20 липня. Спостерігачі КВУ повідомили про незаконну агітацію в Закарпатській, Запорізькій, Херсонській, Кіровоградській, Донецькій, Одеській, Черкаській, Миколаївській, Чернігівській областях. Також реклама кандидатів і партій була активно присутня в мережі Інтернет. На Херсонщині в ОВО №186 біля траси Херсон-Каховка було розміщено низку білбордів, виконаних в стилістиці політичної партії «Слуга Народу» і написом: «Зробимо їх ще раз! 21 липня». Також в ОВО №186 було розміщено білборди на білому фоні із написом: «За свого. Не втрадь свою землю!». В ОВО №184 поширено білборди із написом: «З турботою про людей! 21 липня. Обирай!». В ОВО №185 – білборди «#нашПАШ», що може відповідати ініціалам одного з кандидатів, а саме Павла Філіпчука, кандидата від «Опозиційної платформи За життя». У Запорізькій області в ОВО №80 20 липня було розміщено білборди із написом: «За робочіє места для молодежи. Владимир Кюрчев», «За сучасну медицину. Дмитро Нестеренко». На Чернігівщині (ОВО №210) спостерігачі КВУ зафіксували значну кількість агітаційних матеріалів, розміщених на дошках оголошень і стовбах електроопор. У місті Кропивницький (ОВО №99) 20 липня була присутня агітація кандидата Олександра Дануци. У місті Слов'янськ було розміщено зовнішню рекламу, виконану в стилістиці політичних партій «Опозиційна платформа За життя» і «Опозиційний блок».

Окремою проблемою стало поширення реклами кандидатів і політичних партій в мережі Інтернет впродовж 20-21 липня. Так, 20 липня в мережі Інтернет мала місце реклама офіційного сайту кандидата в народні депутати України у ОВО №221 Володимира Петрова, а також сторінка з ознаками чорного PR проти кандидата в народні депутати по ОВО №96 Ярослава Москаленка. Також

поширювалася реклама-звернення одного із лідерів партії «Патріот» Михайла Чурила і політичної партії «Опозиційний блок».

У день голосування спостерігачі КВУ повідомляли про масову sms-розсилку повідомлень для виборців із закликати проголосувати за чи проти певних кандидатів. До прикладу, 20 липня на Закарпатті від імені одного з кандидатів було розіслано агітаційні смс, написані угорською мовою. SMS повідомлення було підписано від імені Ласло Брензовича, лідера КМКС (Товариства угорської культури Закарпаття). Водночас у повідомленні закликали голосувати за 3-й номер у бюлетені мажоритарного округу №73, хоча під цим номером в бюлетені був наявний кандидат-клон Ласло Брензовича.

Відповідно до ч. 2, 4 ст. 57 передвиборна агітація закінчується о 24 годині останньої п'ятниці перед днем виборів. Передвиборна агітація у період виборчого процесу поза строками, встановленими у цій статті, забороняється. Проблема незаконної агітації в день тиші також мала місце й на попередніх виборах Президента 2019 року, а також на виборах до Верховної Ради 2014 року.

Помилки в роботі дільничних виборчих комісій

Упродовж дня голосування спостерігачі КВУ фіксували масові факти порушень законодавства з боку членів виборчих комісій, що призводило до псування виборчої документації, затримок в початку голосування та порушення прав виборців і спостерігачів.

Значна частина помилок в роботі комісій були пов'язані зі спробами видачі бюлетенів для осіб, які не пред'явили потрібні документи, що посвідчували їх особу. Більшість таких випадків були зафіксовані на малих дільницях в сільській місцевості. До прикладі, у Рівненській області в с. Варковичі Дубенського району (округ 154, дільниця 560182) спостерігач КВУ відзначив, що члени ДВК видавали виборцям бюлетені за пенсійним і водійським посвідченнями. На запитання щодо законності таких дій члени ДВК переконувати, що це дозволено. Також спостерігачами КВУ було зафіксовано факти видачі бюлетенів на підставі закордонного паспорту. Низка питань виникла щодо видачі бюлетенів у відповідності до ID-карток громадян. Проте це питання вже не викликало такого резонансу, як на виборах Президента України 2019 року, коли вперше відбувалося голосування на підставі ID-карток.

Традиційним порушенням стало заповнення членами комісій виборчої документів (зокрема, протоколів) до завершення голосування. Так, у селі Борівка Чернівецького району спостерігачами КВУ було зафіксовано, що протоколи були вже наполовину заповнені з самого ранку, а також підписані членами ДВК, що могло призвести до фальсифікацій. У м. Прилуки на виборчій

дільниці 740966 спостерігачі зафіксували вже підписані протоколи про підрахунок голосів в загальнонаціональному і одномандатному виборчому окрузі.

В окремих випадках незаконні дії членів комісії перешкоджали належній роботі спостерігачів КВУ. Так, в ОВО №117 на дільниці №462135 дільнична виборча комісія забороняла спостерігачеві проведення фото та відеозйомки, однак після роз'яснень чинного законодавства, комісія змінила свою позицію. У Вінницькій області в ОВО №11 на дільниці №051521 спостерігачі КВУ заявляли, що голова ДВК заважав їм виконувати свої обов'язки. В ОВО №167 на дільниці №610118 члени ДВК не допускали спостерігача КВУ на дільниці о 19 вечора, оскільки, на думку комісії, реєструвати спостерігачів можна було лише до 10 ранку. Після роз'яснень спостерігача і реакції ОВК комісія допустила спостерігача до роботи.

Як окрему проблему КВУ відзначає неналежний стан матеріально-технічної бази, необхідної для належної роботи комісій. Найчастіше це проявлялося у проблемах зі станом скриньок для голосування або ж їх відсутністю в кількості, що вимагається законом. Зокрема, в низці регіонів спостерігалася неналежна якість кабінок для голосування, внаслідок чого члени комісій часто були змушені самостійно і нашвидкоруч їх ремонтувати за допомогою підручних матеріалів.

Серед інших проблем: на Дніпропетровщині на ДВК №120602 було перервано голосування на час прийняття рішення про видачу виборчого бюлетеня по ксерокопії паспорта. Бюлетень було видано, незважаючи на зауваження спостерігачів. На виборчому окрузі №26 спостерігачами КВУ було зафіксовано, що 500 бюлетенів з ДВК №120310 виявилися на іншій дільниці, де були проштамповані. Ще одна масштабна помилка була допущена у роботі ДВК №121284, а саме - помилкове проставлення штампу "ВИБУВ" в усі бюлетені. Через що довелося очікувати підвезення нових, потім проведено засідання з їх прийняття і, відповідно, мало місце невчасне відкриття дільниці для голосування. На ДВК №631446 члени комісії не впускали на територію дільниці виборців, регулюючи їх потік – допускалася присутність не більше одного виборця. Після зауваження від спостерігачів КВУ помилка була виправлена.

Підвезення виборців, непрямий підкуп та інші проблеми

КВУ відзначає, що факти використання недоброчесних технологій носило поодинокий характер і були пов'язані із роздачею для виборців певних товарів або ж наданням різного роду послуг (зокрема, транспортних у вигляді підвезення до дільниці).

У Запорізькій області в ОВО №80 на дільницю №230754 від імені одного з кандидатів було доставлено пак води. За словами голови ДВК воду отримано від

кандидата в народні депутати С. Мінька. Про це голова ДВК особисто повідомила присутніх у приміщення дільниці.

У Луганській області в ОВО №113 на дільниці №440582 (с. Підгорівка) спостерігач від одного з кандидатів, а саме В. Струка, в коридорі, що веде до приміщення виборчої дільниці, складала список виборців на отримання в майбутньому безкоштовних окулярів від кандидата. На місце було викликано поліцію. Раніше відзначалося, що від імені цього кандидата виборцям вже пропонувалися безкоштовні окуляри в агітаційних наметах кандидата.

Також спостерігачами КВУ у 127 окрузі було зафіксовано підвіз виборців на виборчі дільниці, організований штабом одного з кандидатів у нардепи.

У 80 окрузі на ДВК ;230761 у спостерігача від одного з кандидатів було знайдено аркуш із рукописних текстом, в якому, ймовірно, містилися дані щодо виборців, які проголосували.

В ОВО №210 на Чернігівщині один із штабів-кандидатів звинуватив інтерв'юерів громадської організації в підкупі виборців. Зокрема, у тому, що під час проведення опитування вони вводили в планшети інформацію про виборців, після чого громадяни отримували кошти на мобільні телефони. Наслідком цієї заяви стало масове вилучення планшетів і затримка інтерв'юерів представниками Національної поліції.